

УДК 347.78

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.60>

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ АВТОРА

Черевко П.П.,*доцент, кандидат юридичних наук**доцент кафедри цивільного права та процесу**ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Черевко П.П. Юридична природа особистих немайнових прав автора.

У даній статті автор аналізує сутність юридичної природи особистих немайнових прав автора. Відзначається, що важливе значення для континентальної Європи по охороні особистих прав автора відіграли дослідження авторського права, що проводилися в Німеччині на основі філософської концепції І. Канта (право, що пов'язане з особистістю творця). Указані наукові розвідки відіграли вирішальну роль в появі доктрини особистих немайнових прав автора, які покликані забезпечити охорону особистості творця у його творі.

Розглядається моністична та дуалістична концепція особистих немайнових прав автора. Стверджується, що моністична концепція всі повноваження особистого (немайнового) характеру, які визнаються за автором інтерпретує як прояв єдиного та неподільного авторського права, де істотна розбіжність правового режиму особистих немайнових та майнових прав на твори, ще не означає вирішення наперед питання юридичної природи немайнових прав автора. Автор підтримує дуалістичний підхід у розкритті юридичної природи немайнових особистих прав автора, оскільки він все-таки краще аргументований і містить в собі практичні моменти, які мають важливе значення як для процесу використання особистих немайнових та майнових прав, так і для правозастосовчої діяльності, де необхідно дотримуватися чіткого розмежування розуміння правового режиму немайнових та майнових прав автора.

Сутність особистих немайнових прав автора розкривається через аналіз атрибутивних ознак даних суб'єктивних прав, які забезпечують зв'язок творця з створеним ним твором та захищають його особистість, яка втілена в ньому. До вказаних ознак належать такі як немайновий характер особистих прав автора, притаманність факту авторства, їх абсолютність, істотність та невідчужуваність. Остання ознака є факультативною, а інші обов'язковими. Факультативність такої ознаки як невідчужуваність особистих немайнових прав автора пов'язується з можливістю передачі такого немайнового права автора як права державної реєстрації авторського права на твір іншим особам.

Ключові слова: авторське право; немайнові права; юридична природа; монізм і дуалізм; ознаки.

Cherevko P.P. The legal nature of the author's personal non-property rights.

In this article, the author analyzes the essence of the legal nature of the author's personal non-property rights. It is noted that copyright studies conducted in Germany based on the philosophical concept of I. Kant (a right related to the personality of the creator) played an important role in protecting the author's personal rights in continental Europe. These scientific investigations played a decisive role in the emergence of the doctrine of personal non-property rights of the author, which are designed to ensure the protection of the personality of the creator in his work.

The monistic and dualistic concept of personal non-property rights of the author is considered. It is argued that the monistic concept interprets all the powers of a personal (non-property) nature recognized by the author as a manifestation of a single and indivisible copyright, where the significant difference between the legal regime of personal non-property and property rights to works does not mean that the question of the legal nature of the author's non-property rights is resolved in advance. The author supports a dualistic approach in revealing the legal nature of the author's non-property personal rights, since it is still better argued and contains practical points that are important both for the process of using personal non-property and property rights, as well as for law enforcement activities, where it is necessary to observe a clear distinction between the understanding of the legal regime of the author's non-property and property rights.

The essence of the author's personal non-property rights is revealed through the analysis of the attributive features of these subjective rights, which ensure the connection of the creator with the work created by him and protect his personality embodied in it. The specified features include the non-property nature of the author's personal rights, the inherent nature of the fact of authorship, their

absoluteness, essentiality and inalienability. The last feature is optional, while the others are mandatory. The optionality of such a feature as the inalienability of the author's personal non-property rights is associated with the possibility of transferring such a non-property right of the author as the right of state registration of copyright to the work to other persons.

Keywords: copyright; non-property rights; legal nature; monism and dualism; signs.

Постановка проблеми. Творча діяльність є важливим інструментом розвитку та формування культури в різних народів світу. Але окрім цього, творча робота також являє собою фундаментальний вклад в економічний розвиток будь-якої країни. Саме з цих позиції, інтелектуальна (розумова) сфера завжди привертала велику увагу представників різних професій. Наразі собі неможливо представити державу, де би робота авторів не отримувала визнання та винагороду. Ці елементарні прерогативи творчих людей (духовна та економічна сфера) визнаються всюди.

Авторське право як частина цивільного права покликане забезпечити в першу чергу інтереси авторів в процесі створення та використання їх творів як результатів інтелектуальної діяльності. В цьому відношенні в законодавствах держав за авторами закріплюються права особистого та майнового характеру. Історично склалося так, що в правове поле спочатку були включені майнові права автора, які покликані були надати йому фінансову компенсацію за те, що було основою всього життя творчої людини. Духовний зв'язок автора з своїм твором та потреба в його правовій охороні почали визнаватися тільки в XIX ст. Важливе значення для континентальної Європи по охороні особистих прав автора відіграли дослідження авторського права, що проводилися в Німеччині на основі філософської концепції І. Канта (*право, що пов'язане з особистістю творця*). Саме ці дослідження відіграли вирішальну роль в появі доктрини особистих немайнових прав автора, які покликані забезпечити охорону особистості творця у його творі.

Актуальність обраної теми дослідження впливає з того, що в Україні випадки порушення не тільки майнових, але і немайнових прав автора стали звичайним явищем. Про це свідчать різноманітні публікації в періодичних виданнях. Стосовно немайнових прав автора, основними порушеннями у цій сфері можна визнати порушення цілісності твору (точніше його перекручення) та не згадування імені автора при використанні його твору під час створення іншого твору.

Стан опрацювання. Питання юридичної природи немайнових прав автора розглядалося такими науковцями як Е.П. Гаврилов, М.В. Городон, Д. Ліпцік, В.В. Луць, М.І. Нікітіна, В.І. Серебровський, О.П. Сергеев, Я.М. Шевченко тощо. Але, у

переважній своїй більшості праць, які б враховували сучасний розвиток авторського законодавства та цивільно-правової думки не має.

Метою написання вказаної статті є визначення юридичної природи особистих немайнових прав автора, які виступають правовим зв'язком творця з його твором, що покликаний забезпечити автору інтереси морального характеру.

Виклад основного матеріалу. Твір, що охороняється авторським правом, є специфічним об'єктом цивільних правовідносин: він найбільш повно та назавжди відображає особистість свого автора. Автор «живе» та відтворюється в своєму творі. Авторське право охороняє інтелектуальний та персональний зв'язок твору і його творця. Саме це і є основною причиною, що практично всі національні та міжнародні теорії, де розглядаються питання авторського права єдині в тому, що права, які випливають з авторського права носять двоякий характер.

Авторське право до виключних прав включає з одного боку правові можливості особистого характеру, які утворюють особисті немайнові права автора, а з другого боку – правові можливості майнового характеру, що утворюють майнові права автора на його твори. Перші права дозволяють зберегти особистість автора в такому вигляді, в якому вона проявляється у його творі, а другі – надають автору можливість здійснювати економічну експлуатацію твору або, як правило, надавати дозволи на це третім особам за винагороду. Особисті немайнові права мають особливий об'єкт охорони – творче вираження особистості автора. Вони покликані слугувати охороні творчої діяльності особи як процесу, внаслідок якого створюється щось нове, те, що не існувало раніше – результат інтелектуальної діяльності [1, с. 240].

На даний момент склалася дві концепції, що пояснюють природу немайнових прав автора на результати його творчої діяльності: моністична та дуалістична [2, с. 132-134].

Моністична концепція розуміння немайнових прав автора полягає в тому, що чіткого розмежування майнових та немайнових прав автора не існує [3, с. 96]; такий поділ є умовним [4, с. 77-78]. Всі права, які визнаються за автором, як особистого, так і майнового характеру, являють собою різні прояви унітарного (єдиного) права, що гарантує дотримання інтелектуальних та економічних інтересів автора.

Хоча моністична доктрина визнає різницю між немайновими та майновими правами автора, але цим двом категоріям вона надає унітарне тлумачення, де вказані права є розгалуженнями, проявами та способами існування єдиного інституту права. Деякі спеціалісти порівнюють немайнові та майнові права автора з правом власності, яке є складним по своїй структурі і складається з окремих правових можливостей [5, с. 133; 6, с. 62].

Ідея жорсткого розмежування майнових та немайнових прав автора не визнається представниками моністичної концепції тому, що на практиці зробити це неможливо. Так, немайнові права автора, що за ним визнаються можуть слугувати задоволенню його економічних інтересів. Наприклад, законодавство багатьох країн світу (в тому числі й України) закріплює за автором таке немайнове право як право недоторканості твору, суть якого зводиться до того, що при будь-якому використанні твору без згоди автора забороняється вносити в зміст твору, його назву зміни, які можуть порушити цілісність твору, привести до його перекручення або спотворення. Економічний інтерес автора за цим правом проявляється в тому, що зміна чи спотворення твору буде заважати його використанні тими способами, які закріплені в якості майнових прав автора. З другого боку, економічно рентабельне використання твору під час його відтворення та виконання збільшує популярність не тільки твору, але і його автора (точніше його імені), що відповідає моральним інтересам останнього, сприяючи розповсюдженню його ідей, та працюючи на збільшення популярності особистої репутації автора. Аналогічним чином О.П. Сергеев ілюструє дію такого немайнового права автора як права на обнародування твору, де поєднані його немайнові та майнові інтереси [7, с. 198]. В Україні закріплено схоже право: право на опублікування твору (право на випуск твору в світ), яке законодавчо віднесено до майнових прав автора (п. 1 ч. 1 ст. 440, п. 1 ч. 1 ст. 441 ЦК України). Ось чому не можемо погодитися з тими вченими, які стверджують, що наша держава законодавчо не вирішила, яке за природою є право на опублікування твору (право на випуск твору в світ) [1, с. 251]

Отже, моністична концепція всі повноваження особистого (немайнового) характеру, які визнаються за автором інтерпретує як прояв єдиного та неподільного авторського права, де істотна розбіжність правового режиму немайнових та майнових прав на твори, ще не означає вирішення наперед питання юридичної природи немайнових прав автора.

На відміну від моністичної концепції немайнових прав автора *дуалістична концепція* поділяє всю сукупність авторських повноважень чітко на дві групи, де одна має ознаки немайнових прав, а іншій притаманні риси майнового характеру. Перші авторські повноваження об'єднані під назвою особисті немайнові права автора, а другі – майнові права на створені автором твори. Не дивлячись на їх взаємозалежність, змішувати вказані групи прав неможна.

Дуалістичне тлумачення прав автора розглядається через їх двояке призначення: захист нематеріальних та економічних інтересів. Як вказують представники дуалістичної концепції немайнових

прав автора, захист інтелектуальних потреб та задоволення інтересів матеріального характеру являє собою дві самостійні цілі авторського права, які дають можливість розмежувати здоровий глузд та спостереження за практикою. Крім того, інтереси морального та матеріального плану мають різні сфери застосування; особисті немайнові права та майнові права мають різну історію, адже вони не виникають та не зникають одночасно. Так, майнові права автора являють собою прості можливості, що виникають після завершення твору, в той час як немайнові права існують самі по собі з першого розчерку пера, з першого ескізу поки що попереднього задуму. Здійснюючи своє право на оприлюднення твору, автор вводить його в сферу економічних інтересів, уточнюючи, в якій формі його можна використати. Після завершення строку охорони майнових прав автора немайнові права продовжують діяти до тих пір, поки твір не буде забутий; той, хто захоче повернути його із забуття обов'язково повинен відтворити в тому вигляді, в якому він був раніше створений автором та опублікований [2, с. 133-134].

Оскільки, при дуалістичній концепції тлумачення прав автора йдеться про дві категорії прав, останні виступають як незалежні, а їх правова регламентація може бути різною: до майнових прав застосовуються принципи їх передачі та обмеженості в часі, а особисті немайнові права, навпаки, підпорядковуються принципам невідчужуваності та неприпустимості строку їх дії.

Розглянувши вказані підходи по природі особистих немайнових прав автора на створювані ним твори можна сказати, що дуалістична концепція все-таки краще аргументована і містить в собі практичні моменти, які мають важливе значення як для процесу використання особистих немайнових та майнових прав, так і для правозастосовчої діяльності: необхідність чіткого розмежування розуміння правового режиму немайнових та майнових прав автора. Напевно саме з цього й виходили українські законодавці, які брали на озброєння дуалістичну концепцію розуміння прав автора. Тому в законодавчому плані в Україні перевагу отримала саме дуалістична, а не моністична концепція.

Особисті немайнові права автора можна пізнати через аналіз характерних їм ознак. До таких ознак можна віднести те, що особисті права автора є немайновими, істотними, абсолютними, притаманні факту авторства та невід'ємними від автора.

Особисті права автора є *немайновими*, оскільки вони не пов'язані із задоволенням економічних інтересів автора. Саме тому їх не можна оцінити в грошовій формі. Тому варто погодитися з І.Є. Якубівським, що особисті немайнові права автора не можуть бути об'єктом цивільного обороту [8, с. 73]. З іншого боку, непрямо грошове

оцінювання особистих немайнових прав автора відбувається, коли передбачається сума компенсації в рамках договору при їх порушенні або широка розповсюдженість твору пов'язана власне з іменем автора.

Особисті права є *істотні*, так як містять в собі той мінімум прав, що виникає в процесі створення твору і без яких авторство втрачає сенс. На відміну від немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи вказані права автора не є вродженими, так як вони властиві не всім людям, а тільки тим, хто є автором. Для виникнення немайнових прав автора недостатньо факту народження, необхідно мати в наявності певний акт – акт творчості, який не має вродженого характеру. В цьому і проявляється складність особистих немайнових прав автора, на думку, Р.О. Стефанчука, оскільки їх необхідно розглядати у двох аспектах: як складова системи особистих немайнових прав фізичної особи та як елемент системи прав у сфері інтелектуальної діяльності [9, с. 174].

Особисті права автора є *абсолютними*, так як захищаються проти всіх і кожного в тому сенсі, що їх носій може використовувати їх проти будь-кого, навіть стосовно тої особи, якій були передані всі майнові права на твір. Абсолютний характер немайнових прав автора породжує два важливі правила: 1) абсолютне право забезпечує уповноваженій особі недопущення вчинення певних дій зобов'язаними особами; 2) закріплюються певні межі здійснення абсолютного права.

Особисті немайнові права автора є *притаманними факту авторства*, тобто невід'ємно пов'язані з особистістю творця твору. Автор зберігає їх за собою протягом всього життя, а в подальшому вони охороняються його спадкоємцями. Згідно авторського законодавства особисті немайнові права автора охороняються безстроково (ч. 10 ст. 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). До особистих немайнових прав не застосовується строк позовної давності, оскільки вони не відносяться до сфери торгівлі (п. 1 ч. 1 ст. 268 ЦК України). Після смерті автора деякі з його прерогатив залишаються за його спадкоємцями або за тою особою, яка уповноважена автором (ч. 2 ст. 439 ЦК України).

Особисті немайнові права автора є *невідчужуваними* від самого автора і від них не можна відмовитися (ч. 3 ст. 269, ч. 4 ст. 423 ЦК України). В силу невідчужуваності немайнових прав автора будь-яка передача авторських прав може стосуватися тільки способів використання твору як системи майнових прав автора. Немайнові права автора не можуть бути об'єктом вилучення, примусового використання чи експропріації.

Делія Липцік зазначає, що законодавство багатьох країн світу прямо передбачає про неможливість відчуження немайнових прав автора

твору. В інших країнах, вона вказує, така властивість немайнових прав автора має на увазі (автор зберігає немайнові права навіть якщо він передає право власності на твір іншій особі; по спливу строку охорони майнових прав автор має право висувати претензії стосовно посягання на цілісність твору). Така властивість може бути закріплена також і в негативній формі, коли закон передбачає, що передача особистих немайнових прав є недійсною та незаконною [2, с. 137].

В Україні міститься пряма вказівка в нормах закону на неможливість відчуження (передання) немайнових прав автора (ч.4 ст. 423 ЦК України). Але у цій же нормі зазначається, що у випадках прямо вказаних в законі, особисті немайнові права можуть передаватися (відчужуватися). Можливо у вказаній нормі, яка є загальною по відношенні до всіх об'єктів інтелектуальної власності, йшлося за випадки з сфери патентного права, де немайнове право автора винаходу на отримання патенту може належати роботодавцю в силу трудового договору, якщо винахід створено в результаті трудових функцій винахідника (ч.1 ст.9 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»). До речі, в Законі України «Про авторське право і суміжні права» прямо зазначається, що особисті немайнові права автора не можуть бути передані (відчужені) іншим особам без будь-яких винятків (ч.2 ст.14). Таким чином, можна зазначити, що неможливість передачі особистих (немайнових) прав автора на договірній основі є дійсно їх атрибутивною ознакою.

Ряд науковців вважають, що деякі немайнові права автора можуть бути передані іншим особам по договору чи перейти до них по закону, зокрема, право державної реєстрації твору [10, с. 24; 11, с. 11]. Скоріш за все вчені мали на увазі не державну реєстрацію твору, а державну реєстрацію авторського права на твір. Як впливає із Порядку державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір суб'єктом подання заявки з цього приводу може бути сам автор, його спадкоємці та особи, яким автори чи їх спадкоємці передали свої авторські майнові права (п. 2) [12]. Отже, варто підтримати позицію, що не всі немайнові права авторів, які впливають із факту створення твору носять невідчужуваний характер, а тому дана ознака немайнових прав авторів є факультативною.

З іншого боку, не можемо погодитися з висловленою позицією, що право на цілісність та недоторканність твору по своїй природі все-таки є відчужуваними у певному обсязі [1, с. 242]. Указана позиція не була. Якщо йдеться про такі способи використання твору як переробка, адаптація, аранжування та інші подібні зміни, то в цьому випадку оригінальний твір не змінюється, а створюється похідний твір.

Висновки. Отже, з врахуванням наведеного, можна зазначити, що особисті (немайнові) права автора – це такі права, які виникають при створенні твору, що забезпечують зв'язок між автором та його твором, охороняючи в ньому особистість творця.

Юридична природа немайнових прав автора пояснюється двома концепціями: моністичною та дуалістичною. Більш привабливішою виглядає дуалістична концепція, оскільки вона дозволяє провести чіткий правовий режим немайнових та майнових прав автора. Також саме завдяки їй існує змога розкрити сутність особистих (немайнових) прав автора на створені ним твори, здійснивши аналіз їх найбільш загальних властивостей. Зокрема, особисті права автора твору є немайновими, істотними, абсолютними, невідчужуваними та притаманні факту авторства. Указане дає змогу не тільки краще підзнати особисті (немайнові) права автора, але й краще застосовувати норми авторського права, які їх закріплюють та регламентують.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Особисті немайнові права особи : навч. посібник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 444 с.
2. Липчик Д. Авторское право и смежные права / Пер. с фр.; предисловие М. Федотова. Москва: Ладомир; Издательство ЮНЕСКО, 2002. 788 с.
3. Серебровский В.И. Вопросы советского авторского права. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1956. 283 с.
4. Гордон М.В. Советское авторское право. Москва: Госюриздат, 1955. 232 с.
5. Гаврилов Э.П. Советское авторское право (Основные положения. Тенденция развития) / Отв. ред. Рассудовский В.А. Москва: Наука, 1984. 222 с.
6. Никитина М.И. Авторское право на произведения науки, литературы и искусства. Казань, 1972. 135 с.
7. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ТК Велби, 2004. 752 с.
8. Якубівський І.Є. Проблеми набуття, здійснення та захисту майнових прав інтелектуальної власності в Україні : дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.03. Львів, 2019. 520 с.
9. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ: КНТ, 2008. 625 с.
10. Особисті немайнові права інтелектуальної власності творців : монографія / за заг. ред. В. Луця. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 256 с.
11. Верес І. Поняття та види особистих немайнових прав автора. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №8. С. 10-15.
12. Порядок державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. №1756. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.08.2022).